

NT2-CAHIER

UITSPRAAK EN SPELLING

Werken aan verstaanbaar Nederlands

Margreet Verboog

Boom

© Margreet Verboog en Boom uitgevers Amsterdam, 2017

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van de artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb. 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van artikel 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag en binnenwerk: JACKY-O, Rotterdam

ISBN 9789024422227

NUR 110

www.boomuitgeversamsterdam.nl

www.nt2school.nl

www.nt2academie.nl

INHOUD

Inleiding	7
BEGINSELEN VAN DE UITSPRAAK	
1 Verschillen tussen uitspraak en spelling	10
2 Aspecten van de uitspraak die niet zichtbaar zijn in het schrift	12
2.1 Intonatie	12
2.2 Zinsaccent	14
2.3 Woordaccent	15
2.4 Ritme	16
2.5 Het woordaccent bij voor- en achtervoegsels	17
2.6 Verbonden en gereduceerde spraak	17
3 De vier principes van de Nederlandse spelling	18
KLINKERS EN MEDEKLINKERS	
4 De klinkers	22
4.1 Veelvoorkomende klinkers die lastig zijn	22
4.2 Welke klinkers worden op meer dan één manier gespeld?	24
4.3 Welke klinkers geven veel problemen bij de uitspraak?	24
4.4 Knelpunten	26
5 De medeklinkers	29
5.1 Welke medeklinkers komen het meest voor?	29
5.2 Welke medeklinkers worden anders gespeld dan dat ze worden uitgesproken?	29
5.3 Welke medeklinkers geven veel problemen bij de spraak?	31
5.4 Knelpunten	33
6 Medeklinkercombinaties	34
STRUIKELBLOKKEN	
7 Internationale woorden	36
8 Klanken die niet geschreven worden en letters die niet uitgesproken worden	38
8.1 Ingevoegde klanken	38
8.2 Niet uitgesproken letters	39
9 Klanken die van belang zijn voor meervouds- en werkwoordsvormen	42

10 Het woordaccent bij voor- en achtervoegsels	44
10.1 Voorzetsels als voorvoegsels bij werkwoorden	44
10.2 Voor- en achtervoegsels	45
11 Spreektaal: woorden verbinden, assimilatie en reductie	49

UITSPRAAK IN DE LES

12 Een stappenplan voor luisteren, uitspraak en spelling	51
12.1 Niveau A0 tot A1	51
12.2 Niveau A1 tot B2	51
12.3 Het stappenplan	52
12.4 Feedback geven	54
13 Feedback geven op de uitspraak	55
14 Nederlandse onbekende of moeilijke klanken aanleren	58
15 De uitspraak van het Nederlands vergeleken met een aantal andere talen	62

Alfabetische index van de oefeningen	66
---	----

Literatuur	67
-------------------	----

 Op www.nt2school.nl vind je:

- Werkbladen met oefeningen
- Nakijkbladen voor de cursisten
- De schematische overzichten uit hoofdstuk 10
- Observatie-/beoordelingsformulier uit hoofdstuk 13
- Invulformulieren voor luisteroefeningen

INLEIDING

Taal = spraak, spelling = afspraak

Uitspraak is van belang voor de spelling, maar de spelling heeft ook invloed op de uitspraak. En voor beide is luisteren de basis. Ten eerste moet iemand die Nederlands leert schrijven alle klinkers leren onderscheiden en de uitgangen -t en -en leren herkennen. Ook de verschillen tussen <p> en en tussen <i> en <ie> kun je niet onthouden als je geen verschil hoort. Bovendien heeft het Nederlands een spelling die afwijkt van veel andere talen, zoals <oe> voor de klank /u/ of <ij> waar veel talen alleen een <y> kennen. Ook ervaren anderstaligen de manier waarop leenwoorden in het Nederlands worden gespeld en uitgesproken als verschillend van hun eigen taal.

Vreemd genoeg hebben veel cursisten nog nooit een opname gehoord van hun spraak in het Nederlands. Nu zowel de pc als de smartphone deze mogelijkheid biedt, zou dat toch veel vaker moeten gebeuren. Een ander knelpunt is dat veel docenten denken dat ze geen verstand van de juiste uitspraak hebben. Wie dat denkt, vindt het moeilijk om goede feedback te geven op de uitspraak. Daarnaast hebben veel docenten te maken met tijdsdruk, waardoor uitspraak vaak tussen wal en schip raakt.

Het doel van het NT2-onderwijs is niet foutloos Nederlands spreken – dat kan bijna niet als je als volwassene met een nieuwe taal begint – maar duidelijk verstaanbaar spreken. Dat is dan ook het doel van dit cahier en de oefeningen die erin staan.

Dank aan Lieske Adèr, Lydia Blom en Indrawati Gunawan voor de uitvoerige feedback en suggesties bij de eerste versie van dit cahier.

Enkele opmerkingen vooraf

- Om klanken aan te duiden in tegenstelling tot letters wordt in dit cahier niet het Internationaal Fonetisch Alfabet (IPA) gebruikt, maar een fonologische weergave daarvan. Dat houdt in dat de betekenisdragende klanken of *fonemen* aangeduid worden met //. Letters worden aangeduid met <>. De letter <e> kan bijvoorbeeld als /e/, /ee/ of /ə/ (de zogeheten stomme e) worden uitgesproken: <Enschede> =

/enschædee/. Beklemtoonde lettergrepen worden in dit cahier onderstreept als dat zinvol is.

- De hedendaagse spellingregels zijn te omvangrijk om hier te behandelen; de Leidraad van *Het Groene Boekje* (Nederlandse Taalunie, 2015) omvat namelijk al meer dan honderd pagina's. Daarom worden in hoofdstuk 3 alleen de basisprincipes van de Nederlandse spelling behandeld.
- Bij de oefeningen wordt voor klassikale oefeningen geregeld verwezen naar *Taal-raps* (Adèr & Verboog, 2016), en voor het oefenen van individuele uitspraakproblemen naar de app *SpreekBeter* (Adèr & Verboog, 2014). Voor het oefenen van luisteren en spelling wordt de app *SchrijfBeter* (Verboog, 2016) aangeraden. Meer uitspraakoefeningen en uitleg over mondstanden en de klinkerdriehoek zijn tot slot te vinden in *Uitspraaktrainer in de les* (Van Veen et al., 2009).

Hoe gebruik ik dit cahier?

In dit cahier vind je bij de meeste hoofdstukken een of meerdere oefeningen. Zo zijn er (na)spreekoefeningen en luisteroefeningen en staan er woorddictees in die bedoeld zijn om zowel de luistervaardigheid als spelling te trainen. Achter in dit boekje staat een alfabetische index van alle oefeningen.

Op de website bij dit cahier vind je werk- en nakijkbladen bij de oefeningen, handige overzichten, een formulier om luisteroefeningen mee te doen en een formulier om de uitspraak van de cursisten mee te beoordelen.

De oefeningen in dit boek en op de website kunnen op verschillende manieren worden gebruikt. Zo kun je bij de dictees en luisteroefeningen een invulformulier van de website downloaden en printen, of je kunt de cursisten de nummers één tot en met tien of één tot en met twintig onder elkaar laten zetten. De cursisten vullen dan in wat ze horen. De meeste oefeningen kun je daarnaast eenvoudig zelf namaken met woorden uit de gebruikte methode.

Het is verder zeker nodig om de melodische aspecten en de Nederlandse klinkers klassikaal te oefenen, omdat die voor iedereen nieuw zijn. Het is raadzaam om hier zo

snel mogelijk mee te beginnen. In hoofdstuk 12 wordt in een stappenplan uitgelegd hoe je dit kunt doen.

Feedback op de uitspraak geven vinden docenten soms moeilijk. Dit komt in hoofdstuk 13 aan bod. In hoofdstuk 14 staan tips voor het aanleren van lastige klanken en hoofdstuk 15 behandelt de verschillen tussen het Nederlands en een aantal talen van cursisten die veel voorkomen in de lessen NT2.

Meer weten?

Docenten die na lezing van dit cahier meer willen weten over spraak en uitspraak kunnen daarvoor terecht bij de zeer toegankelijke artikelen en filmpjes van Marc van Oostendorp (zie literatuurlijst). Voor de spelling verwijzen we naar de *Nederlandse grammatica voor anderstaligen* (Fontein & Pescher-ter Meer, 2008), waarin de Nederlandse spellingsregels uitvoerig worden behandeld. Dit boek is ook aan te raden voor gevorderde hoogopgeleide cursisten die behoefte hebben aan een naslagwerk over spelling en grammatica.

1 VERSCHILLEN TUSSEN UITSPRAAK EN SPELLING

Mensen die een taal uit een boek leren, zoals de meeste anderstaligen, kunnen daaraan onjuiste ideeën over de spelling en uitspraak van het Nederlands ontleenen. In dit hoofdstuk bespreken we misverstanden die kunnen voortkomen uit de verschillen tussen uitspraak en spelling van het Nederlands.

Voor zowel spelling als uitspraak is luisteren de basis. Het is beslist niet wenselijk dat de regels voor het schrijven en uitspreken uitgelegd worden in de les, op een enkele uitzondering na, maar wel moet er heel veel geluisterd worden, met nadruk op de details. De leerder krijgt dan onmiddellijk feedback op fouten te horen van de app of van de docent.

De Nederlandse spelling wekt de indruk dat er tussen de woorden een kleine pauze is, maar bij een normale manier van spreken is dat geenszins het geval: zinsdelen die bij elkaar horen, krijgen geen pauze en worden aan elkaar verbonden tot een ononderbroken stroom van lettergrepen. Klanken en onbeklemtoonde lettergrepen kunnen daarbij soms helemaal verdwijnen. Dit is geen slordigheid, maar volstrekt geaccepteerde dagelijkse spreektaal. Wanneer iemand de woorden niet bindt, ontstaat er staccato taalgebruik waarbij ieder woord los komt te staan. Dit gebeurt regelmatig bij mensen uit Zuidoost-Azië. Dergelijk taalgebruik klinkt in combinatie met het verkeerd leggen van accenten erg onnatuurlijk voor Nederlanders.

Anderstaligen krijgen ook te maken met het feit dat onze spelling in veel gevallen niet fonetisch is. Er is vaak een verschil tussen hoe je iets zegt en hoe je het schrijft, zoals het geval is bij *logisch* (/loogies/) en *caravan* (/kereven/). Ook het gegeven dat het Nederlands 16 gesproken klinkers en 19 medeklinkers heeft, maar slechts 26 letters kent, geeft al aan dat er verschil is tussen schrift en uitspraak. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de klanken /aa/ en /a/, die beide als <a> gespeld kunnen worden zoals in *maan* – *manen*, bij <ng> en <ch> staan twee letters voor een klank en de <y> wordt als /ie/ uitgesproken zoals in *baby* en *pyjama*. Om deze redenen is het van belang om aandacht te schenken aan uitspraakfouten van cursisten die te maken hebben met de schrijfwijze van een woord, zoals /boes/ in plaats van /bus/ en /wordet/ in plaats van /wordt/.

Het belang van verstaanbaar spreken kan niet genoeg worden benadrukt. Verstaanbaarheid is des te belangrijker wanneer iemand veel woorden weglaat of gebrekkige zinsconstructies maakt. Dan gaat intonatie een grote rol spelen. Als iemand bijvoorbeeld ‘Thuis alles goed’ zegt, dan kan dit verschillende dingen betekenen. Hij kan ‘Thuis gaat alles goed’, ‘Thuis was alles nog goed’ of ‘Thuis komt alles wel goed’ bedoelen, maar hij kan ook de vraag ‘Gaat thuis alles goed?’ stellen. Als er dan weinig of geen intonatie en geen zinsaccent te horen is, is de betekenis van wat gezegd is volkomen onduidelijk.

Welke aspecten van de verstaanbaarheid verdienen aandacht in de les?

- Aspecten die van invloed zijn op de begrijpelijkheid van een woord of zin, zoals het woord- en het zinsaccent. Zowel de melodische aspecten (intonatie, woord- en zinsaccent en ritme) als de medeklinkers hebben veel invloed op iemands verstaanbaarheid. In hoofdstuk 2 en 3 komt dit uitgebreider aan bod.
- Uitspraakaspecten die niet voorkomen in de moedertaal van cursisten. We denken hierbij aan de medeklinkers die, als ze niet voorkomen in de moedertaal, veel problemen geven. In een gemengde taalgroep vormen de medeklinkers alleen voor bepaalde mensen een probleem: de /r-l/ is moeilijk voor Chinezen, de /h/ is lastig voor Fransen en Polen, en Arabieren hebben moeite met /b-p/. Deze klanken kunnen beter individueel worden geoefend met de app *SpreekBeter*. In hoofdstuk 5 worden de medeklinkers die problematisch kunnen zijn verder besproken.
- Aspecten die kenmerkend zijn voor het Nederlands. De zestien gesproken klinkers van het Nederlands (dertien plus drie tweeklanken) en de manier waarop wij de klinkers spellen, zijn heel kenmerkend voor onze taal. In hoofdstuk 4 wordt hier meer over verteld. Medeklinkercombinaties zijn ook typisch Nederlands. Hierbij kan worden gedacht aan woorden als *herfst* of *schrift*, maar *paard* of *woont* zijn ook al voorbeelden van combinaties van medeklinkers. In hoofdstuk 6 wordt uitgebreider stilgestaan bij medeklinkercombinaties.
- De mate waarin de cursisten zich bewust zijn van een bepaald aspect. De melodische aspecten, intonatie, en het leggen van het woord- en zinsaccent worden in het geval van de moedertaal al heel vroeg verworven. Dit proces begint zelfs al voor de geboorte, waardoor cursisten zich ook in hun moedertaal niet bewust zijn van deze aspecten (Partanen et al., 2013).

2 ASPECTEN VAN DE UITSPRAAK DIE NIET ZICHTBAAR ZIJN IN HET SCHRIFT

De melodische aspecten van een taal zijn woordaccent, zinsaccent, intonatie en ritme. Ze worden gekenmerkt door toonhoogte, lengte van een klank en luidheid en zijn niet zichtbaar in schrift. In het gebrabbel van een baby van nog geen jaar oud zijn al intonatiepatronen van de moedertaal waarneembaar (Leufkens, 2016). Dat betekent dat de melodische aspecten van taal niet bewust aangeleerd worden in de moedertaal en dat men zich er zelf ook niet bewust van is. Dit bewustzijn is wel nodig bij het leren van een tweede taal. Hierin vervult de docent een belangrijke taak.

Intonatie en accenten zijn van groot belang bij luisteren en spreken. Het woordaccent heeft betrekking op de vorm van het woord, het zinsaccent geeft betekenis aan een zin, en de intonatie geeft aan of een zin vragend, mededelend of bevelend is. Als er sprake is van ironie en sarcasme komt de intonatie niet overeen met wat er inhoudelijk gezegd wordt. Dan is de toon bepalend voor de betekenis van een zin: 'Nou, ik ben blij dat je nog kon komen!' De oefeningen hieronder maken duidelijk wat het verschil is tussen zinnen met en zonder intonatie, maar het heeft het meeste effect als je de spraak van de leerders opneemt en dit aan hen laat horen.

Het Nederlandse ritme wordt gekenmerkt door de afstand tussen twee beklemtoonde lettergrepen. Het woordaccent en vooral ook het accent bij de vele voor- en achtervoegsels in het Nederlands zijn van belang voor de verstaanbaarheid.

2.1 Intonatie

De intonatie heeft veel invloed op het goed gebruiken van taal. Met behulp van intonatie kun je bijvoorbeeld aangeven dat je uitgesproken bent door een zin aan het einde in toonhoogte te laten dalen: 'Anders nog iets? Nee, dank u.' Door de intonatie kan ook duidelijk worden dat iemand nog niet uitgesproken is. In dat geval blijft de toonhoogte gelijk: 'Anders nog iets?' 'Ja, een half wit ...' Bij een vraag gaat de toonhoogte aan het eind van de zin omhoog: 'Anders nog iets?' Niet elke taal kent deze intonatiepatronen en niet alle anderstaligen horen ze.

Bij een gebrek aan intonatie of als er verkeerde accenten worden gelegd, is de luisteraar geneigd de spreker bepaalde negatieve eigenschappen toe te dichten. Zo wordt de anderstalige spreker onbeleefd gevonden als hij bij een vraag niet in toonhoogte stijgt aan het einde van een zin, of hij wordt als ongeïnteresseerd ervaren als hij monotoon spreekt. Dit maakt het des te belangrijker dat wij als docenten onze cursisten wijzen op het belang van intonatie. Veel raps uit *Taalraps* (Adèr & Verboog, 2016) zijn gemaakt met het oog op de intonatie, wat ze heel geschikt maakt om met zinsmelodie te oefenen.

2.1.1 Luisteroefening met vraagintonatie (alle niveaus)

Deel werkblad 2.1.1: ‘Hoor je een vraag?’ uit en laat horen hoe bij een vraag de zinsintonatie omhoog gaat. Laat daarbij voor de duidelijkheid je hand omhoog gaan. De cursisten geven aan of ze een vraag horen of niet.

Voorbeeld: ‘Wil je een kopje koffie?’ of ‘Ja, een kopje koffie.’

1. Suiker en melk.	11. Ik werk hier.
2. Koekje erbij?	12. Jij werkt hier?
3. Wacht eens even ...	13. En mijn kinderen ook.
4. Vierentwintig euro.	14. En je kinderen ook?
5. Honderdtwintig euro?	15. De hele vakantie alleen regen?
6. Morgenochtend.	16. De hele vakantie alleen regen.
7. In Friesland?	17. Jullie stappen weer eens op?
8. In Groningen.	18. Wij stappen maar weer eens op.
9. De buurman van mijn moeder.	19. En de volgende dag weer niet.
10. De buurman van mijn moeder?	20. En de volgende dag weer niet?

2.1.2 Spreekoefening met vraagintonatie (alle niveaus)

Deel werkblad 2.1.2 uit en geef een voorbeeld: je staat op de markt en je wilt een bos tulpen kopen. Dan vraag je: ‘Mag ik van u een bos tulpen?’ Ga na of iedereen het begrepen heeft door een cursist nog een vraag te laten maken ter controle. De cursisten kunnen na de eerste keer oefenen ook in tweetallen werken.

Variant: laat beleefde vragen maken, met ‘zou ik’, ‘misschien’, ‘soms’, ‘even’ of ‘alstublieft’.

2.2 Zinsaccent

Het zinsaccent geeft betekenis aan een zin en komt op de belangrijkste woorden te liggen. Dit is ook van belang voor het taalbegrip. De leerder moet al vroeg in de cursus leren luisteren naar het zinsaccent. Hiervoor kun je de volgende oefeningen gebruiken.

2.2.1 Luisteroefening met het zinsaccent (alle niveaus)

Deel werkblad 2.2.1: 'Zinsaccent' uit en geef een voorbeeld op het bord:

De thee is koud. niet de koffie
De thee is koud. niet warm

Controleer of iedereen het begrijpt door het iemand te laten herhalen. Lees de zinnen voor met een duidelijk zinsaccent op de onderstreepte lettergrepen. De goede antwoorden staan achter de zinnen.

1. Mijn boek ligt op <u>tafel</u> .	b niet op de stoel
2. Ga je <u>morgen</u> met de bus?	a niet vandaag
3. Ik moet <u>vanmiddag</u> naar de dokter.	a niet morgen
4. De winkel sluit om <u>zes</u> uur.	a niet om vijf uur
5. Hassan komt uit <u>Marokko</u> .	b niet uit Syrië
6. Mijn geld is nog <u>thuis</u> .	a niet op school
7. De <u>verwarming</u> is uit.	a niet het licht
8. Je moet het <u>goede</u> woord zeggen.	a niet het foute
9. Ga je mee naar de <u>stad</u> ?	b niet naar school
10. Je moet je <u>schoenen</u> opruimen.	a niet je sokken

2.2.2 Spreekoefening met het zinsaccent (alle niveaus)

Deel werkblad 2.2.2 uit en geef een voorbeeld:

De zon schijnt 's nachts.

Nee, de zon schijnt overdag.

Laat de cursisten onderstaande zinnen aanvullen.

1. Ik zit op een <u>tafel</u> .	Nee, ...
2. Een auto heeft <u>twee</u> wielen.	Nee, ...
3. Poezen eten <u>alleen</u> brood.	Nee, ...
4. Drie maal drie is <u>tien</u> .	Nee, ...
5. <u>Zout</u> in de thee is lekker.	Nee, ...
6. Ik <u>rook</u> erg veel cola per dag.	Nee, ...
7. Mijn moeder is <u>leraar</u> .	Nee, ...
8. Een hond heeft <u>vijf</u> poten.	Nee, ...
9. Van veel eten word je <u>mager</u> .	Nee, ...
10. Ik <u>zag</u> het nieuws op de radio.	Nee, ...

Deze oefening kan ook goed in tweetallen worden gedaan.

Variant vanaf niveau A1: laat de cursisten zelf 'foute zinnen' bedenken die ze in tweetallen aan elkaar voorleggen.

2.3 Woordaccent

Voor de woordherkenning is het woordaccent (of de klemtoon) van groot belang: het hoort bij het woord en is een van de kenmerken van een woord. Het accent is herkenbaar doordat dat deel van een woord op een hogere toon uitgesproken wordt en doordat de lettergreep wat luider en langer klinkt. Als dat niet gebeurt, en de klinker wordt iets anders uitgesproken, kan het gebeuren dat de luisteraar een ander woord verstaat. Als het woordaccent bij *vriendin* bijvoorbeeld op de eerste lettergreep wordt gelegd, dan kan dat als *vrienden* overkomen.

De plaatsing van de klemtoon heeft veel complexe regels en kent te veel uitzonderingen om alles aan de cursisten uit te leggen. De enige regel die zin heeft om uit te leggen, is dat het accent in samengestelde woorden altijd op het eerste woord valt, zoals in *theepot*, *binnenkomen* en *eetbaar*.